

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppatieteiden osasto

Laskentatoimi

Kauppatieteiden kandidaatin tutkielma

Tilintarkastajan rooli väärinkäytösten ehkäisemisessä

12.5.2006

Tekijä: Sanna Simpanen

Ohjaaja: Ulla Kotonen

Opponentti: Jenni Savolainen

TIIVISTELMÄ

Tekijä: Sanna Simpanen
Tutkielman nimi: Tilintarkastajan rooli väärinkäytösten ehkäisemisessä
Osasto: Kauppatieteiden osasto
Vuosi: 2006
Kauppatieteiden kandidaatin tutkielma: Lappeenrannan teknillinen yliopisto. 44 sivua
Tarkastaja: Professori Ulla Kotonen
Hakusanat: Väärinkäytös, tilintarkastaja, tilintarkastus
Keywords: fraud, auditor, auditing

Tutkimukseni päätavoite on selvittää, minkälainen rooli on tilintarkastajalla väärinkäytösten ehkäisemisessä. Työn alussa on kerrottu yleisesti tilintarkastajasta ja tilintarkastuksesta sekä virheistä ja väärinkäytöksistä. Tilintarkastusta säätelevät lait ja asetukset on myös esitelty lyhyesti. Yleisen osion jälkeen on selvitetty tilintarkastajan roolia. Mitkä ovat tarkastajan tehtävät, jotta väärinkäytöksiä löydettäisiin. Mitä tilintarkastajan tulee tehdä jos väärinkäytöksiä ilmenee ja miten tilintarkastaja voisi ehkäistä talousrikollisuutta. Kolmannessa luvussa on tilintarkastaja Päivi Värjän ajatuksia tämän päivän tilintarkastuksesta. Tämän jälkeen on selvitetty miten uudistukset vaikuttavat tilintarkastajaan ja hänen rooliin väärinkäytösten ehkäisemisessä.

Maailma on muuttunut ja siinä samalla tilintarkastuskin. Tilintarkastajan rooli hakee tällä hetkellä paikkaansa väärinkäytösten ehkäisemisessä. Suuri yleisö odottaa tilintarkastajalta enemmän kuin mitä tilintarkastajan tehtäväksi on määritelty. Muutoksia on jo tullut ja tulevaisuudessa niitä tulee vielä lisää, sillä talousrikollisuus on osa arkipäiväämme.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	1
1.2 Tutkimusongelma, tutkimuksen tavoitteet sekä rajaukset.....	2
1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto	3
1.4 Tutkimuksen rakenne	4
2. TILINTARKASTUS	5
2.1 Tilintarkastus sekä sen tavoitteet ja tehtävät	5
2.2 Tilintarkastaja sekä sen tavoitteet ja tehtävät	7
2.1.1 Tilintarkastajan tavoitteet	7
2.1.2 Tilintarkastajan tehtävät	9
2.3 Tilintarkastusta säätelevät lait ja normit.....	10
2.4 Yhteenveto	14
3. TILINTARKASTAJAN ROOLI VÄÄRINKÄYTÖSTEN EHKÄISEMISESSÄ TEORIASSA.....	15
3.1 Virheet ja väärinkäytökset.....	15
3.2 Johdon ja hallintoelinten jäsenten vastuu väärinkäytöksistä.....	18
3.3 Tilintarkastajan tehtävät väärinkäytösten havaitsemiseksi.....	19
3.4 Tilintarkastajan toimenpiteet havaitun väärinkäytöksen ehkäisemiseksi	24
3.5 Tilintarkastajan mahdollisuudet väärinkäytösten ehkäisemisessä ja torjunnassa	26
3.6 Tilintarkastajan näkemys roolistaan väärinkäytösten ehkäisijänä.....	28
3.7 Yhteenveto	29
4. SUUNNITELTUIJEN LAKIUUDISTUSTEN VAIKUTUS VÄÄRINKÄYTÖSTEN EHKÄISEMISEEN.....	31
4.1 Uudistuvan tilintarkastuslain vaikutuksia.....	31
4.1.1 Maallikkotilintarkastus	31
4.1.2 Tilintarkastusvelvollisuudesta luopuminen pienissä yrityksissä.....	32
4.1.3 Rotaatio.....	34
4.2 Koekäytössä oleva suositus 240	36

4.3 Yhteenveto	37
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	39
LÄHTEET	41

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Erilaisia kirjanpitoskandaaleja on historiassa tapahtunut aina, mutta viime vuosina niiden määrä on lisääntynyt tai niistä on ainakin puhuttu enemmän. Tämä johtuu siitä, että suuria ja merkittäviä yrityksiä on mennyt konkurssiin väärinkäytösten takia. Mieleen tulee esimerkiksi energijätti Enron, italialainen elintarvikeyritys Parmalat ja viime vuonna konkurssiin mennyt suomalainen Töölön matkatoimisto.

Väärinkäytös on aina olemassa oleva uhka yritysten varojen hyväksikäytölle, joten se tulee aina olemaan tärkeä huolen aihe johdolle (Vanasco, 1998, 4). Enronin tapauksessa, kuten muissakin myös tilintarkastajat ovat joutuneet suurennuslasin alle. Enronin kirjanpitoskandaalin yhteydessä kaatui myös 90 vuotta vanha Arthur Andersenin tilintarkastustoimisto. (Rajalahti, 2004) Tälläkin hetkellä keskusrikospoliisi epäilee lappeenrantalaista Niko Trade yritystä kirjanpito- ja rahanpesurikoksista. Niko Tradea epäillään, että se on ohjannut miljoonia euroja tileilleen ohi kirjanpidon. (Etelä-Saimaa, 2006)

Luottavuutta, yhteiskuntavastuuta ja läpinäkyvyyttä on viime aikoina toivottu tilintarkastajilta ja tilinpäätöksen laatijoilta. Myös Yhdysvaltojen presidentin George W. Bushin virkaanastujaisissa rukoiltiin oikeiden tilinpäätösten puolesta. (Saarinen, 2005) Myös Jim Turley kiittää ja toteaa, että ”Luottamus on palaamassa sekä yritysjohtajiin että tilintarkastajiin. Yritysten toiminta on tullut kautta linjan läpinäkyvämmäksi”. (Leino, 2003, 8)

Yhdysvalloissa on jo aloitettu taistelu talous- ja kirjanpitorikoksia vastaan. Siellä on säädetty Sarbanes-Oxley laki, jossa on määritelty tehtävät, joita tilintarkastaja ei saa tehdä. Kyseinen laki on tiukka ja se on laadittu hyvin pitkälle sen mukaan mitä, Enron

skandaalista on opittu. Sarbanes-Oxley laki koskee myös kaikkia niitä suomalaisia yrityksiä, jotka on listattu New Yorkin pörssiin. Samoin Suomessa on myös paljon amerikkalaisten yritysten tytäryhtiöitä, joten myös niiden yritysten tilintarkastuksessa tulee laki huomioida.

Suomessa on myös alettu taistelemaan lisääntyntä talousrikollisuutta vastaan. Meillä on otettu koekäyttöön 26.11.2004 uusi 240 suositus ”tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa”, joka maailmalla on jo voimassa. Suomessa tilintarkastusta säätelee tilintarkastuslaki (28.10.1994/936), joka on tosin jo yli kymmenen vuotta vanha. Tällä hetkellä ollaan valmistelemassa uutta tilintarkastuslakia. Tilintarkastuslakityöryhmän esityksessä on monia kiperiä asioita, jotka jakavat eri tahojen mielipiteitä. Ehdotukset ovat tehty muun muassa koskien maallikkotilintarkastuksesta luopumista, pienten yhtiöiden tilintarkastusvelvollisuudesta luopumisesta sekä tilintarkastajan riippumattomuuden kehittämisestä. Uuteen tilintarkastuslakiin tulevat vaikuttamaan Euroopan Unionin tilintarkastusdirektiivit. Tilintarkastusta koskevat neljäs, seitsemäs ja kahdeksas direktiivi. Oikeusministeriössä on vireillä myös hallituksen esitys uudesta osakeyhtiölaista. Siinä on myös muutoksia koskien tilintarkastusta. Tämän mukaan tilintarkastus on lainmukaista. Maailmalla tällaista lakia ei ole. Kirjanpitolaki on myös laki, joka tilintarkastajan tulee huomioida sillä tilintarkastajan tulee lausua tilintarkastuskertomuksessa siitä, onko tilinpäätös laadittu hyvän kirjanpitolain mukaisesti.

1.2 Tutkimusongelma, tutkimuksen tavoitteet sekä rajaukset

Tutkimuksessa tarkastellaan, miten tilintarkastaja eri roolien avulla voi ehkäistä väärinkäytöksiä, miten itse tilintarkastuksen avulla voidaan ehkäistä väärinkäytöksiä ja pohditaan myös mikä on johdon rooli ja vastuu ja voisiko tilintarkastaja vaikuttaa siihen. Samalla tarkastellaan miten tulevat muutokset vaikuttavat tilintarkastajan rooliin ja sitä kautta väärinkäytösten ehkäisemiseen. Tutkimusta tarkastellaan siis

tilintarkastajan näkökulmasta. Tutkimusongelmaksi muodostuu se, mikä on tilintarkastajan rooli väärinkäytösten ehkäisemisessä. Alaongelmaksi asetetaan, miten tilintarkastaja voi vaikuttaa väärinkäytösten ehkäisemiseen. Ylipäätensä minkälaisia väärinkäytöksiä on olemassa ja miten ne eroavat virheistä. Tämän lisäksi yritetään ratkoa, miten uudet muutokset vaikuttavat väärinkäytösten ehkäisemiseen ja itse tilintarkastajaan. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää mitä keinoja tilintarkastajalla on väärinkäytösten ehkäisemiseksi ja mikä ylipäätensä on tilintarkastajien rooli väärinkäytösten ehkäisemisessä.

Tutkimus on rajattu niin, että otetaan huomioon kaikki sellaiset normit, jotka vaikuttavat suomalaisten yhteisöjen ja säätiöiden tilintarkastukseen. Tärkeimpiä normeja ovat tilintarkastuslaki sekä sen uudistus, tilintarkastusalan suositukset, EU-direktiivit ja Yhdysvalloissa säätävä Sarbanes-Oxley- laki.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Tutkimus on teoreettinen tutkimus, mutta haastattelun avulla siihen haetaan myös empiiristä näkökantaa. Tutkimuksessani haastattelen tilintarkastaja Päivi Värjää. Värjä työskentelee PricewaterhouseCoopersilla Lappeenrannassa. Tutkimusmenetelmä on sekä deskriptiivinen eli kuvaileva että normatiivinen, sillä tutkimuksessa tutkitaan mitä tilintarkastaja voi tehdä väärinkäytösten ehkäisemiseksi ja pohditaan olisiko vielä jotain mitä voisi tehdä muutosten avulla. Tutkimusstrategia on kvalitatiivinen.

Tutkimusaineistona käytetään kirjallisuutta, artikkeleita, eri normeja ja niitä tulkitsevaa kirjallisuutta. Kirjallisuuden ja haastattelun avulla pyritään tekemään omia päätelmiä ja pohdintoja siitä, mikä on tilintarkastajan rooli ehkäistäessä väärinkäytöksiä. Keskeisempänä lähteenä tutkimuksessani on tilintarkastusalan suositukset 2005. Koska tutkimukseni käsittelee väärinkäytöksiä, on suositus 240 ja koekäytössä oleva suositus 240 tärkeimmät lähteeni. Suositus 240 on suositus tilintarkastajan

velvollisuudesta ottaa huomioon mahdollisia virheitä ja väärinkäytöksiä. Koekäytössä oleva suositus 240 on uusi versio vanhasta ja sitä on muutettu niin, että tilintarkastajan velvollisuus on ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa. Tutkimuksessa käytettävää kirjallisuutta ovat muun muassa Riistaman, Horsmanheimon ja Steinerin kirjoittamat teokset. Tärkeimmät artikkelilähteet ovat tilintarkastuslehti ja Managerial auditing journal.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Johdannon jälkeen tutkimuksessa tarkastellaan aluksi yleisesti tilintarkastusta, tilintarkastajaa ja lakeja, jotka säätelevät tilintarkastusta. Tämän jälkeen kappaleessa kolme tarkastellaan ensiksi yleisesti virheitä ja väärinkäytöksiä. Sen jälkeen paneudutaan tilintarkastajan rooliin väärinkäytösten ehkäisemisessä teoriassa. Kappaleessa neljä tarkastellaan miten eri uudistukset, kuten muutoksen alla oleva tilintarkastuslaki, vaikuttavat tilintarkastajaan ja hänen rooliin väärinkäytösten ehkäisemisessä. Lisäksi pohditaan onko jotain sellaista mitä tilintarkastaja voisi vielä tehdä. Tutkimuksen lopussa on johtopäätökset tehdystä tutkimuksesta.

2. TILINTARKASTUS

2.1 Tilintarkastus sekä sen tavoitteet ja tehtävät

Tilintarkastus on syntynyt käytännössä ilmenneiden tarpeiden takia. Yhteiskuntaan on syntynyt organisoituneita yrityksiä, yhteisöjä ja julkisia yksiköitä, joissa tehtävien toimeenpano on delegoitu johdolle. Toimeksiantajalla ei ole aina mahdollisuutta valvoa ja tarkkailla toteuttaako johto annetut tehtävät. Tilintarkastuksella on merkittävä rooli tässä tarkkailussa ja valvonnassa. Myös muut sidosryhmät ovat kiinnostuneita tilintarkastuksen antamasta tiedosta. (Riistama, 1994, 17-18)

Maailmalla ja meillä Suomessakin taloudellisesti huonot ajat ovat olleet merkittäviä tilintarkastuksen kehittymiselle. Amerikan Yhdysvalloissa jo 1930-luvun lama sai aikaan sen, että pörssiin haluavan yrityksen tuli olla tilintarkastettu. 1970- ja 1980-luvuilla sattuneet konkurssit ja niihin liittyvät skandaalit edesauttoivat sitä, että tilintarkastajien velvollisuuksia lisättiin ja tilintarkastuksen normistoa uusittiin. Suomessa on herätty tilintarkastuksen tarpeeseen vasta hieman myöhemmin 1980-luvulla, kun pääomamarkkinat kehittyivät nopeaan tahtiin. 1990-luvun alussa ollut taloudellinen lama aloitti myös meillä keskustelun tilintarkastuksen tehtävistä ja mahdollisuuksista sekä tilintarkastajan vastuusta. Nämä keskustelut tuottivat tulosta ja vuonna 1993 valtioneuvosto antoi eduskunnalle esityksen tilintarkastuslaiksi. 28.10.1994 säädettiin kyseinen tilintarkastuslaki. Suomessa tilintarkastus on lakisääteistä ja kaikissa pienemmissäkin yrityksissä tulee olla tilintarkastaja. (Riistama, 1994, 18 - 21)

Tilintarkastuksesta on esitetty monia eri määritelmiä. IFAC (International Federation of Accountants) määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti:

”Tilintarkastus on minkä tahansa, kokoisen tai lakisääteisen muodon omaavan ansaintataloudellisen tai muun talousyksikön tilinpäätöksen tai

siihen verrattavan informaation tutkimista, jonka tarkoituksena on mielipiteen ilmaiseminen tutkitusta tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta.”

American Accounting Association määrittelee tilintarkastuksen näin:

”Tilintarkastus on järjestelmällinen tapahtumasarja, jonka tarkoituksena on tilintarkastajasta riippumattomalla tavalla kerätä näyttöä taloudenhoidon toimia ja tapahtumia koskevien tietojen totuudellisuudesta ja arvottaa sitä sekä selvittää, miten nämä tiedot vastaavat asetettuja tavoitteita sekä viestiä tuloksista niistä kiinnostuneille.”

(Riistama, 1994, 21 - 22)

Tilintarkastuksella on monia eri tavoitteita. Ensimmäinen tavoite on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös laadittu kaikilta olennaisilta osilta voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisella tavalla. Toiseksi selvittää, että antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Kolmas tavoite on, että tilintarkastaja suorittaa myös hallinnon tarkastuksen ja antaa siitä lausunnon. Tällä tavoitteella on tarkoituksena selvittää vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta ko. yhteisölainsäädännön säännösten perusteella. (KHT-yhdistys, 2005, 48)

Tilintarkastuksen tehtävistä tärkein on ehdottomasti laillisuusvalvonta. Pelkkä laillisuusvalvonta ei riitä toiminnan valvomiseksi ja kehittämiseksi, joten tilintarkastuksella on myös muita tärkeitä tehtäviä. Tilintarkastus jaetaan kahteen osaan sisäiseen ja ulkoiseen tilintarkastukseen. Ulkoinen tilintarkastus on enemmän juuri laillisuusvalvontaa, kun taas sisäinen tarkastus on yrityksen sisällä tapahtuvaa ja sen sääntöihin perustuvaa. Sisäisellä tarkastuksella tarkoitetaan sitä, että johdon toimeksiannosta tapahtuu tarkastusta, jonka tavoitteena on tarkastaa talouden ja hallinnon informaatiojärjestelmiä. Tässä tutkimuksessa ei paneuduta sen enempää sisäiseen tarkastukseen, mutta on muistettava, että sisäisen ja ulkoisen tarkastuksen

tulisi olla yhteydessä toisiinsa, sillä niistä on hyötyä molemmille. Ulkoisen tilintarkastuksen tehtävänä on tarkastaa tarkastettavan yrityksen kirjanpito, kirjanpitojärjestelmät, tilinpäätös, hallinto, hallintoelimien pöytäkirjat, operatiivinen laskentatoimi, erilaiset sopimukset, vakuutukset, viralliset asiakirjat ja verotukseen liittyvät asiakirjat. (Riistama, 1995, 65 - 71)

2.2 Tilintarkastaja sekä sen tavoitteet ja tehtävät

Tilintarkastaja on KHT-yhdistyksen jäsen. Jokaisen tilintarkastajan tulee noudattaa KHT-yhdistyksen eettisiä ohjeita A osan kannalta. Eettisten ohjeiden osa B koskee tilintarkastajia tilintarkastuslain 1 luvun 1 pykälän tarkoittamassa toiminnassa eli lakisääteisessä toiminnassa. Osa C koskee muita tilintarkastajia, kuten sivutoimisia tilintarkastajia. (KHT-yhdistys, 2005, 688)

2.1.1 Tilintarkastajan tavoitteet

Tilintarkastajan tavoitteita ovat luottamus, ammatillisuus, palvelun laatu ja luotettavuus. (KHT-yhdistys, 2005, 695)

Luottamus on yksi edellytyksistä tilintarkastussuhteen syntymiselle. Jos tilintarkastajasta tuntuu, että toimeksianto voi johtaa mukautettuun kertomukseen, kannattaa asiakassuhteesta kieltäytyä. Myös toimeksiantaja voi katkaista suhteen luottamuspulan vuoksi. Harkitsematon lausunto tilintarkastajalta voi aiheuttaa tämän. Tilintarkastaja ei voi millään tarkastaa kaikkea, sillä aikaa on rajallisesti. Tilintarkastajan tulee luottaa, että asiakas antaa oikeaa informaatiota ja kaikki olennainen tulee tilintarkastajan tietoon. Luottamussuhde ainoastaan mahdollistaa tämän. (Virtanen, 2003, 30)

Ammatillisuus eli uskottavuus rakentuu koko tilintarkastusprosessista. Eri vaiheisiin sisältyy epävarmuustekijöitä, joita pyritään kartoittamaan ja poistamaan. Prosessin aikana pyritään luomaan uskottavaa kuvaa tarkastuksesta. (Virtanen, 2003, 30)

Palvelun laadulla tarkoitetaan sitä, että tilintarkastuspalvelu tuotetaan laadukkaasti kaikissa tapauksissa. (KHT-yhdistys, 2005, 695)

Luotettavuudella tarkoitetaan sitä, että yhteiskunta tarvitsee tilintarkastajan tuottamaa luotettavaa tietoa käyttämällä luotettavia järjestelmiä. (KHT-yhdistys, 2005, 695)

Jotta tilintarkastaja saavuttaa tavoitteet, tulee hänen ottaa huomioon eräitä pääperiaatteita. Ensimmäinen pääperiaatteista on rehellisyys. Tilintarkastajan tulee olla selkeä ja rehellinen. Toiseksi objektiivisuus, tilintarkastajan tulee olla oikeudenmukainen. Hän ei saa antaa esimerkiksi ennakkoluulojen vaikuttaa objektiivisuuteensa. Pätevyys ja huolellisuus ovat myös periaatteita, jonka avulla tavoitteet saavutetaan. Tilintarkastajan tulee tehdä tarkastuksensa huolellisesti, pätevästi ja tunnollisesti. Jotta asiakas voi hyötyä palvelusta, on tilintarkastajan ylläpidettävä tietonsa ja taitonsa. Tilintarkastajaa velvoittaa salassapitovelvollisuus. Hänen tulee pitää omana tietonaan tarkastuksesta saatuja tietoja. Tämä koskee myös ns. sivutoimista tilintarkastajaa päätoimessaan. Tilintarkastajan tulee käyttäytyä ammattikunnan hyvän maineen mukaisesti. Hänen tulee aina ottaa huomioon velvoitteet sidosryhmiä kohtaan, näitä ovat mm. asiakkaat, henkilökunta, työnantaja sekä yhteiskunta. Viimeinen pääperiaate tavoitteiden saavuttamiseksi on hyvä tilintarkastustapa. Hyvä tilintarkastustapa tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan tulee noudattaa asiakkaan tai työnantajan antamia ohjeita, mutta niiden tulee olla yhteensopivia rehellisyyttä, objektiivisuutta ja riippumattomuutta koskevien vaatimusten kanssa. (KHT-yhdistys, 2005, 695 - 696)

2.1.2 Tilintarkastajan tehtävät

Tilintarkastajan tehtäviä ovat lakisääteiset tehtävät ja muut tehtävät. Lakisääteisiä tehtäviä ovat yhteisön tai säätiön kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastus. Jos yhteisönä on emoyhtiö, tulee tilintarkastajan tarkastaa myös konsernitilinpäätös ja muutoinkin konserniin kuuluvien yhteisöjen ja säätiöiden suhteita. Tilintarkastajan tarkoituksena on tehdä tarkastuksen jälkeen tilinpäätösmerkintä, jossa viittaus tilintarkastuskertomukseen sekä lausunto, jossa kerrotaan siitä, onko tilinpäätös laadittu hyvän kirjanpitolavan mukaan. On myös muitakin lakisääteisiä tehtäviä, mutta ne eivät ole säännönmukaisia. Tällaisia tehtäviä ovat muun muassa:

- Erilaiset todistukset ja lausunnot
- Lausunto yrityssaneerausta varten
- Riippumattoman asiantuntijan lausunto apportista ja jälkiapportista sekä sulautumissuunnitelmasta ja jakautumissuunnitelmasta
- Riippumattoman asiantuntijan lausunto muutettaessa avoin tai kommandiittiyhtiö osakeyhtiöksi laissa säädetyllä tavalla.

Myös erityistilintarkastus on lakisääteistä, mutta se ei tarkasti ottaen ole tilintarkastusta. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 21-23)

Lakisääteisten tehtävien lisäksi tilintarkastajat tekevät vapaaehtoisia tarkastuksia. Näitä kutsutaan myös sääntelemättömiksi tarkastuksiksi. Vapaaehtoisuuden lisäksi ne ovat vapaamuotoisia. Tilintarkastaja voi ottaa myös muita vapaaehtoisia neuvontatehtäviä vastaan, mutta pitää muistaa, että riippumattomuus ei saa kärsiä. Kun tarkastaessa havaitaan virheitä, mietitään miten niitä voisi korjata. Kun tilintarkastaja antaa ohjeita virheisiin on tämä neuvontatehtävän täyttämistä. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 31-33)

Nykyisin etenkin suuret tilintarkastustoimistot tarjoavat paljon konsultointipalveluja. Konsultointipalveluissa tulee muistaa, että tilintarkastaja ei voi osallistua päätöksentekoon, eikä tehdyn päätöksen johtamiseen, valvontaan ja kontrollointiin, jotta tilintarkastaja ei menetä riippumattomuutta. Tilintarkastustoimistojen lisäpalvelujen tarjonta nykypäivänä on laajaa. Verokonsultointi voi olla muun muassa verosuunnittelua ja tilinpäätössuunnittelua. Se voi myös ulottua omistajan omaan verotukseen. Tilintarkastaja voi antaa neuvoja laillisessa verosuunnittelussa, mutta ei saa osallistua verovilppiin. Tilintarkastustoimistot tarjoavat myös lakipalveluja, yritysjärjestelyjä, IT -konsultointia, liikkeenjohdon konsultointia, ympäristötarkastusta ja henkilöstöraportoinnin tarkastusta. Taloudellisen tiedon kokoaminen on yksi lisäpalveluista. Se luokitellaan laissa liitännäispalveluksi. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 35-46)

Yhdysvalloissa on puututtu tilintarkastuksen ohella tarjottaviin lisäpalveluihin sen takia, että tilintarkastajilla pysyisi ehdoton riippumattomuus. Sarbanes-Oxley- laki kieltää tilintarkastajilta kirjanpito- ja tilinpäätöspalvelut, liikkeenjohdon konsultoinnin, taloudellisten informaatiojärjestelmien suunnittelun ja käyttöönottamispalveluiden tarjoamisen. Sekä lisäksi tilintarkastajilta on kielletty vakuutuspalveluiden, sijoitusneuvontapalveluiden ja tilintarkastukseen liittyvien lakipalveluiden antaminen. (Moeller, 2004, 29)

Tilintarkastajan tulee noudattaa tiettyjä säännöksiä ja määräyksiä, esimerkiksi KHT-yhdistyksen suosituksia ja ohjeita, Kirjanpitolautakunnan ohjeita ja lausuntoja, tilintarkastuslakia ja kirjanpitolakia.

2.3 Tilintarkastusta säätelevät lait ja normit

Tilintarkastuslaki on yleislaki, joka on astunut voimaan 1 päivä tammikuuta 1995. Tilintarkastuslain sisältämät säännökset koskevat tilintarkastajan asemaa yhteisöissä ja säätiössä, tilintarkastajajärjestelmää sekä itse tilintarkastusmenettelyä. Laki

sisältää velvoitteita sekä yhteisöjä ja säätiöitä kohtaan että tilintarkastajia ja tilintarkastajajärjestelmän muita osapuolia kohtaan. Laissa määritellään ketkä voivat olla tilintarkastajia ja miten tilintarkastajia rekisteröidään. Laki sisältää sen minkälainen tarkastuksen sisällön tulee olla ja mitkä ovat tilintarkastajien oikeudet ja velvollisuudet. Laissa on myös säännökset hyvän tilintarkastustavan velvoittavuudesta ja tilintarkastuskertomuksen laatimisesta. Lisäksi laissa on säännökset tilintarkastajien riippumattomuudesta, salassapitovelvollisuudesta sekä tilintarkastajien erottamisesta ja eroamisesta. Auktorisointimenettelyn lisäksi laki sisältää muut keskeiset tilintarkastusjärjestelmää koskevat säännökset. (Aho, Vänskä, 1995, 9-11)

Tilintarkastuslakia ollaan parhaillaan uudistamassa. 12.6.2002 Kauppa- ja teollisuusministeriö asetti tilintarkastustyöryhmän, jonka tuli selvittää tilintarkastuslain muutostarpeita ja erilaisia keinoja lakisääteisen tilintarkastuksen kehittämiseksi. Monet eri tahot toimittivat lausunnon tilintarkastustyöryhmän raportista. Tästä laajasta joukosta muutamia esimerkkejä ovat Oikeusministeriö, Keskusrikospoliisi, Kirjanpitolautakunta ja Helsingin kauppakorkeakoulu. Tilintarkastuslakityöryhmän mukaan, yleisesti on havaittavissa, että tilintarkastuksen kehittämistä pidetään tarpeellisena ja oikeansuuntaisena. Suurin osa lausunnonantajista kannattaa luopumista maallikkotilintarkastuksesta, mutta monet tahot suhtautuvat kriittisesti pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuuden poistamiseen. Tilintarkastajien riippumattomuutta koskevien säännösten kehittämistä lausunnonantajat pitävät yleisesti ottaen hyvänä. (Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2004, 5, 9) Myöhemmin tutkimuksessa pohditaan miten nämä seikat vaikuttavat tilintarkastajan rooliin ja miten niiden avulla voidaan ehkäistä väärinkäytöksiä.

Tilintarkastajan työtä ohjaa myös hyvä tilintarkastustapa, joka kertoo erilaisia periaatteita ja työmenetelmiä, kuinka tilintarkastus tulisi suorittaa. Sen lähteitä ovat mm. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan, Valtion tilintarkastuslautakunnan, tuomioistuinten ja viranomaisten päätökset ja kannanotot sekä lait ja

asetukset ja tilintarkastusstandardit ja erinäinen ammattikirjallisuus. (KHT-yhdistys, 2002, 45-46)

Euroopan yhteisöjen neuvoston kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi on tärkein Euroopan yhteisöjen säädös, joka koskee tilintarkastusta. Tämä direktiivi ei suoranaisesti sääntele tilintarkastusta, vaan osake- ja kommandiittiyhtiötyyppisten yritysten lakisääteisistä tilintarkastuksista vastaavien henkilöiden hyväksymisen vaatimuksia. Kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi määrittelee minimivaatimukset tilintarkastajien hyväksymiselle. Se käsittelee mm. millainen henkilö voi toimia tilintarkastajana, millainen koulutus hänellä tulee olla ja miten henkilön tulee toimia tehdessään tarkastusta. Tilintarkastusta tehdessä tulee ottaa huomioon myös neljäs ja seitsemäs yhteisöoikeudellinen direktiivi, koska kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi on säädetty neljännen ja seitsemännen direktiivin mukaiseksi. Näihin direktiiveihin sisältyy vaatimus siitä, että tilinpäätösten tarkastuksessa on käytettävä kahdeksannen yhtiöoikeudellisen direktiivin mukaisesti hyväksyttyä tilintarkastajaa. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 109, 112 - 114)

Neljäs yhtiöoikeudellinen direktiivi säätelee osake- ja kommandiittiyhtiöiden tilinpäätösten laatimista. Tämän direktiivin tavoite on yhtenäistää tilinpäätöksen laatimisperiaatteita, jotta kansainvälinen vertailukelpoisuus paranisi. Neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin mukaan yrityksen tilinpäätösinformaation tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot sen varoista, veloista, taloudellisesta tilasta ja tuloksesta. Kyseisestä direktiivistä löytyy myös yksityiskohtaiset liitetietovaatimukset. Neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin säännökset on sisällytetty meillä Suomessa kirjanpitolakiin ja kirjanpitoasetukseen. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 110)

Seitsemäs yhtiöoikeudellinen direktiivi säätelee konsernitilinpäätöksiä. Direktiivin päätavoitteena on parantaa konserniyritysten tilinpäätöstietojen vertailukelpoisuutta ja yhdenmukaisuutta. Kuten neljännessäkin direktiivissä, myös tässä mukaan kuuluvat sekä osakeyhtiöt että kommandiittiyhtiöt. Pienet yritykset ovat vapautettu tämän direktiivin velvoitteista. Kyseisen direktiivin mukaan konsernin konsernitilinpäätöksen

tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot sen varoista, veloista, taloudellisesta asemasta ja tuloksesta. Direktiivi säätelee, että konsernitilinpäätöksen tulee tarkastaa hyväksytty tilintarkastaja. Tämän direktiivin säännökset ovat myös laitettu voimaan pääosin kirjanpitolaissa ja asetuksissa. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 111 - 112)

Yhdysvalloissa astui voimaan vuonna 2002 Sarbanes-Oxley laki, joka on kongressilaki. Tämä laki säätelee julkista kirjanpitoa, määrittää uudet säännöt corporate governancelle (yrityksen hallinto) ja esittelee muita muutoksia SEC (The Securities and Exchange Commission) rekisterissä olevien yritysten tilintarkastajille. Laki koettiin tarpeelliseksi, koska vuosina 2001 ja 2002 monet isot yritykset olivat syytettyinä väärinkäytöksistä. Tällöin oli kyseessä puutteellinen corporate governance tai huolimaton kirjanpitomenettely. (Moeller, 2004, 2-3) Tähän lakiin liittyen on myös perustettu pörssiyrityöiden tilintarkastuksen valvontaelin Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). Laki ja valvontaelin vaikuttavat myös Suomeen, sillä tilintarkastustoimistot, jotka tarkastavat Yhdysvalloissa listattuja yrityksiä tai niiden Suomessa toimivia tytäryrityksiä, joutuvat ottamaan tarkastuksessa nämä elimet huomioon. (Lohi, 2004, 8)

Suomessa kirjanpitolaki antaa perustan suomalaiselle kirjanpidolle ja tilinpäätöksen sisällölle ja sen luotettavuudelle. Tilinpäätös tulee laatia hyvää kirjanpitotapaa noudattaen. Kirjanpitolaki ei suoranaisesti kerro, mitä on hyvä kirjanpitotapa. Hyvän kirjanpitotavan muodostavat muun muassa kirjanpidon periaatteet, määräykset ja ohjeistukset. Kirjanpitolaki pohjautuu hyvin pitkälti EU-direktiivien säännöksiin, mutta on siinä huomioitu myös Suomessa omaksuttuja erityispiirteitä. (Fredriksson, Havukainen, Ilkka, etc. 2005, 15, 25) Tilintarkastajan tulee ottaa tarkastuksessaan huomioon kirjanpitolaki, sillä hänen tulee tarkastaa antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot.

Tilintarkastusalan suositukset ovat tilintarkastajan jokapäiväinen työkalu. Ne perustuvat ISA -suositukseen ja jokaisen jäsenkunnan tulee noudattaa KHT-yhdistyksen suosituksia. Lisäksi, että niitä tulee noudattaa tehdessä tarkastusta, tulisi

niitä noudattaa myös muun informaation tarkastuksessa, tilintarkastuksen liitännäispalveluissa ja tilintarkastajan erityistehtävissä. (KHT-yhdstys, 2005, 15)

Tässä olivat tärkeimmät säännökset, joita tilintarkastajan tulee noudattaa. Näiden lisäksi on vielä valtava joukko muita lakeja, säännöksiä ja ohjeita, joita tilintarkastajan tulee ottaa huomioon.

2.4 Yhteenveto

Tilintarkastus on syntynyt, koska sitä on tarvittu. Sillä on monia eri tavoitteita. Ensinnäkin annetaan lausunto siitä, onko tilinpäätös laadittu annettujen säännösten ja määräysten perusteella. Toiseksi onko tilinpäätös laadittu niin, että se antaa oikeat ja riittävät tiedot taloudellisesta tuloksesta ja toiminnasta. Kolmanneksi tilintarkastaja tarkastaa hallinnon ja antaa siitä lausunnon. Tilintarkastuksen tärkein tehtävä on laillisuusvalvonta.

Tilintarkastajilla on lakisääteisten tehtävien lisäksi monia muita tehtäviä. Tilintarkastajat tekevät vapaaehtoisia tarkastuksia ja lisäksi monet tilintarkastustoimistot tarjoavat konsultointipalveluja. Konsultointipalveluissa pitää muistaa, että riippumattomuutta ei saa menettää.

Tilintarkastusta sääntelee monet eri lait. Suomessa on olemassa tilintarkastuslaki, jota tällä hetkellä ollaan uusimassa. Kirjanpitolaki antaa perustan suomalaiselle kirjanpidolle ja tilinpäätöksen sisällölle ja sen luotettavuudelle, joten se on tärkeä ottaa huomioon, kun tehdään tilintarkastusta. Tilintarkastusalan suositukset ovat tärkeä työväline tilintarkastajille. Jos tarkastettava yritys on listautuneena Yhdysvalloissa, tulee silloin huomioida Sarbanes-Oxley laki. Myös EU:n direktiiveissä on tilintarkastusdirektiivejä.

3. TILINTARKASTAJAN ROOLI VÄÄRINKÄYTÖSTEN EHKÄISEMISESSÄ TEORIASSA

3.1 Virheet ja väärinkäytökset

Osakkeenomistajat olettavat johtajien pitävän tarkkaa huolta yhtiön varoista. He olettavat, että heitä informoidaan kaikista merkittävistä menetyksistä, jotka johtuvat väärinkäytöksistä. Tilintarkastajia kritisoidaan siitä, että he eivät tarkastuksessaan löydä väärinkäytöstä tai jättää kertomatta väärinkäytöksestä osakkeenomistajille. (Dunn, 1996, 45)

Tilinpäätöksessä esiintyvä virhe voi johtua väärinkäytöksestä tai virheestä. Virhe on tahattomasti tehty tai se voi olla puute tilinpäätöksessä. Virhe voi tapahtua myös siten, että luku tai tilinpäätöstieto jää pois, kun kerätään tai muokataan aineistoa. Myös se jos jokin tosiasia jää huomaamatta tai asioita tulkitaan väärin, voi aiheuttaa tilinpäätöstiedon puuttumisen. Virhe voi myös tapahtua, jos sovelletaan tilinpäätöksen laatimisperiaatteita väärin. Laatimisperiaatteita ovat mm. arvostaminen, kirjaaminen, luokittelu, esittäminen tai tilinpäätöstiedot. (KHT-yhdistys, 2005, 88)

Väärinkäytös on tahallista ja johdonmukaista toimintaa, johon liittyy petollinen menettely. Osallisina tähän voivat olla johdon tai hallintoelinten jäsenet, myös henkilökunta tai jokin ulkopuolinen kolmas osapuoli on mahdollinen osallinen. Tilintarkastajan tehtävänä on arvioida sellaisia tehtäviä, jotka aiheuttavat olennaisen virheen tai puutteen tilinpäätökseen. Juridinen arviointi väärinkäytösten osalta ei ole tilintarkastajan tehtävä. Tilintarkastaja ei myöskään ole mikään poliisi. Jos väärinkäytökseen on osallisena johdon tai hallintoelinten jäseniä kutsutaan väärinkäytöstä ”johdon väärinkäytökseksi”. Kun taas osallisena on vain työntekijöitä, kutsutaan väärinkäytöstä ”työntekijän väärinkäytökseksi”. (KHT-yhdistys, 2005, 88)

Albrechtin mukaan (Albrecht, 26, 1996) jokainen väärinkäytös koostuu kolmesta elementistä. Näitä elementtejä ovat varkaustoiminta, joka pitää sisällään esimerkiksi käteisen rahan varastamisen, kätkeminen ja varastetun tavaran myymisen käteisellä. Prosser (1971) määrittelee väärinkäytösten elementit hieman toisin. Ensinnäkin väärinkäytös on vääristellyn aineiston esittämistä tai henkilö toimii jonkun toisen puolesta. Myös henkilön toiminta voi vaikuttaa hänen riippuvaisuuteen ja sitä kautta vahingoittaa toimintaa. Wallacen mukaan (1995) väärinkäytös voi olla taitavasti väärennettyjä dokumentteja ja näiden kautta tehdään vilpillinen tilinpäätös. (Vanasco, 1998, 4)

Väärinkäytöksen ja virheen ero riippuu tahallisuudesta. Virheet ovat yleensä päivänselviä, jotka yhtiön henkilökunta pystyy korjaamaan, kun taas väärinkäytökset ovat tarkkaan harkittuja. Väärinkäytöksissä väärennetään tulosta, jonka avulla kätketään erilaisia rikkomuksia. Tämän takia virheellisyys esiintyy tilinpäätöksessä hyvin järjestelmällisenä. Väärinkäytökset ovat yleensä paljon hankalampia havaita kuin virheet, koska väärinkäytöksen tekijä pitää hyvää huolta väärinkäytöksen salailusta. (Dunn, 1996, 45)

Kahdentyyppiset tahalliset virheet ja puutteet, jotka johtavat väärinkäytökseen, ovat merkityksellisiä. Ensinnäkin sellaiset, jotka johtuvat vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista ja toiseksi sellaiset, jotka johtuvat varojen väärinkäytöksistä. Vilpillisellä taloudellisella raportoinnilla pyritään erehdyttämään tilinpäätöksen käyttäjiä jättämällä joku luku pois tai tehdään konkreettisesti tahallinen virhe tilinpäätökseen. Seuraavat seikat saattavat aiheuttaa vilpillistä taloudellista raportointia:

1. Erehdyttäminen, esimerkiksi väärennetään aineistoa, jonka mukaan tilinpäätös on laadittu.
2. Tilinpäätöksessä esitettävää informaatiota vääristetään tai jätetään kokonaan pois.
3. Tahallisesti sovelletaan laskentaperiaatteita väärin.

(KHT-yhdistys, 2005, 89)

Monesti vilpilliseen taloudelliseen raportointiin liittyy se, että johto voi sivuuttaa kontrolleja ja tämän kautta tehdä väärinkäytöksiä. Tällaisia keinoja ovat:

1. Kuvitteellisten kirjanpitoventtien kirjaaminen, etenkin lähellä tilikauden päättymistä. Tällä saadaan parannettua mm. operatiivista tulosta.
2. Asiattomien oikaisuolettamusten tekeminen ja tilisaldojen arvioinnissa käytettävien arvioiden muuttaminen.
3. Tapahtumien poisjättäminen, niiden kirjaaminen liian aikaisin tai liian myöhään tilinpäätökseen.
4. Tapahtumien salailu tai tapahtumien kirjaamatta jättäminen, joilla olisi merkitystä tilinpäätöksessä aikaisemmin kirjattuihin määriin.
5. Sellaisiin liiketoimiin sitoutuminen, joiden tarkoituksena on antaa virheellinen kuva omasta taloudellisesta asemasta tai tuloksesta
6. Merkittävien ja epätavallisten liiketapahtumien kirjausten ja ehtojen muuttaminen.

(KHT-yhdistys, 2005, 440)

Varojen väärinkäyttöä on monenlaista ja niihin yleensä liittyy vääriä tai harhaanjohtavia rekistereitä ja asiakirjoja, joilla peitellään varojen puuttumista. Tulojen kavaltaminen, aineettomien ja aineellisten hyödykkeiden varastaminen sekä tavaroiden ja palveluiden maksaminen tarkastuskohteen puolesta, joita ei ole saatu lainkaan ovat esimerkkejä varojen väärinkäytöstä. (KHT-yhdistys, 2005, 89) Koekäytössä olevan suosituksen 240 mukaan varojen väärinkäyttöä on myös se, että käytetään yhtiön varoja henkilökohtaiseen käyttöön. Otetaan esimerkiksi henkilökohtainen laina, mutta käytetäänkin yrityksen varoja vakuutena.

Väärinkäyttöihin liittyy aina motiivi. Voi olla, että henkilö on elänyt yli varojensa, ja hän joutuu tämän takia sortumaan varojen väärinkäyttöön. (KHT-yhdistys, 2005, 89) Esimerkki varojen väärinkäytöstä: henkilö, joka pääsee yrityksen käteiskassaan käsiksi, voi lainata kassasta rahaa itselleen ja ajattelee, että huomenna palautan rahat takaisin. Voi ollakin, että henkilö ei pystykään maksamaan lainaa takaisin. Henkilö vielä samassa huomaa, ettei jäänyt kiinni edellisestä teosta, joten päättää "lainata" taas uudelleen rahaa. Tästä muodostuu henkilölle paha kierre ja voi olla, että kontrollijärjestelmä ei havaitse tätä vasta, kun rahaa on kadonnut paljon. Tässä vaiheessa yritykselle on tullut jo taloudellista tappiota. Henkilökunnan tekemät väärinkäytökset ovat kuitenkin yleensä paljon pienempiä kuin johdon tekemät väärinkäytökset, joten voi olla, jos rahaa kavalletaan pieniä summia ja kyseessä on iso yritys, ei varojen väärinkäytöksistä aiheudu hyvin äkkiä taloudellista tappiota.

Vilpillistä taloudellista raportointia saattaa aiheutua, kun yritetään harhauttaa tilinpäätöksen käyttäjien käsitystä tarkastuskohteen toiminnasta ja kannattavuudesta. Tämä toiminta voi olla aluksi hyvin pientä, mutta kun paineet kasvavat ja kannustimia korotetaan, saatetaan siten toimintaa lisätä niin, että siitä muodostuu vilpillistä taloudellista raportointia. Toimet aiheuttavat tahallisia ratkaisuja, jotka johtavat vilpilliseen taloudelliseen raportointiin, joka aiheuttaa tilinpäätöksessä olennaisen puutteen tai virheen. Esimerkiksi johdolla saattaa olla motivaatiota pienentää tuottoja olennaisesti, jotta voidaan minimoida veroja tai sitten suurennetaan tuottoja, jotta saadaan pankkirahoitus turvattua. Monesti vilpillistä taloudellista raportointia tekevät juuri johtotason ihmiset, sillä he saattavat voida sivuuttaa kontrollit tai tietävät niiden olevan heikkoja joltain osin. Henkilöiden asenteet, luonne tai eettiset arvot voivat olla sellaisia, mitkä mahdollistavat heidät toimimaan tietoisesti ja tarkoituksen mukaisesti vasten sääntöjä. Rehellisetkin ihmiset saattavat toimia vasten sääntöjä, jos heihin kohdistuu riittävästi paineita. (KHT-yhdistys, 2005, 440 - 441)

3.2 Johdon ja hallintoelinten jäsenten vastuu väärinkäytöksistä

Hallintoelinten jäsenillä ja johdolla on ensisijainen vastuu väärinkäytösten ehkäisemisestä. Heidän velvollisuudet voivat vaihdella tarkastuskohteesta ja maasta riippuen. Johdon ja hallintoelinten jäsenien tulisi yhdessä luoda sellainen ilmapiiri, jossa ylläpidetään rehellisyyttä. Samalla heidän tulee järjestää asianmukaiset sisäiset kontrollit väärinkäytösten ja virheiden ehkäisemiseksi yrityksessä. (KHT-yhdistys, 90)

Hallintoelinten jäsenten velvollisuutena on valvoa johtoa. Tämän avulla heidän tulee varmistua siitä, että yrityksen kirjanpitojärjestelmät ja taloudellinen raportointi ovat kunnossa sekä siitä, että yrityksellä on olemassa asianmukaiset kontrollit. (KHT-yhdistys, 90) Koekäytössä olevan suosituksen 240 mukaan hallintoelinten jäsenten hyvä valvonta voi auttaa vahvistamaan sitä, että saadaan johto toimimaan niin, että se luo rehellistä ja eettisen käyttäytymisen kulttuuria yritykseen. Kun hallintoelinten jäsenet harjoittavat valvontavastuuta, harkitsevat jäsenet voiko johto sivuuttaa kontrolleja tai muuten yrittää vaikuttaa tuottoihin. (KHT-yhdistys, 442)

Johdon velvollisuutena on luoda sellainen kirjanpitojärjestelmä ja sisäiset kontrollit, jotka ehkäisevät väärinkäytöksiä ja virheitä. Näiden järjestelmien tulisi vähentää väärinkäytöksiä ja virheitä mutta eivät ne niitä kokonaan poista. Mahdollisista jäljelle jäävistä riskeistä johto kantaa vastuun. (KHT-yhdistys, 90)

3.3 Tilintarkastajan tehtävät väärinkäytösten havaitsemiseksi

Tilintarkastajan tulee omata edellytykset tekniselle pätevyydelle, jotta hän ymmärtää tarkastuskohteen olosuhteet. Ensinnäkin tarkastajalla täytyy olla tekniset tilintarkastustaidot hallussa, mutta hänen tulee myös tuntea yritys hyvin, jota tarkastaa sekä toimiala, jolla toimitaan. Tilintarkastajalla tulee olla riittävästi tietoa varaston hoidosta ja niiden kontrollijärjestelmistä ja tarkastajan täytyy pitää huoli, että varasto sisältää yrityksen liiketoimintaan kuuluvia tavaroita eikä mitään epämääräistä. Tilintarkastajan tehtävät tulee olla suhteessa tarkastajan osaamiseen ja tietämykseen. (Comunale, Sexton, Gara, 2003, 130)

Tilintarkastuslaissa ei ole sääntelyä, joka määräisi tilintarkastajan tarkastamaan väärinkäytöksiä ja virheitä. Tilintarkastajalla on muistuttamisvelvollisuus ja tämän kautta tilintarkastajan tulee raportoida johdon lainvastaisesta toiminnasta. Monesti kuitenkin odotetaan, että tilintarkastaja valvoo myös sitä, ettei yrityksessä syyllistytä väärinkäytöksiin. Tässä kysymyksessä on niin sanottu tilintarkastuksen odotuskuilu. Se ilmenee niin, että ihmiset odottavat tilintarkastukselta ja tilintarkastajalta enemmän kuin mihin tilintarkastajan oikeudet ja velvollisuudet ulottuvat. (Horsmanheimo, Steiner, 2002, 236-237)

Yritysskandaalien johdosta odotuskuilu on varsin suuri. Yrityskenttä on Suomessa hyvin laaja, joten vaatimukset ja odotukset tilintarkastajan tehtäviltä ovat myös hyvin erilaiset. Isojen yritysten kohdalla vaatimukset ovat melko samankaltaisia mutta pienemmissä yrityksissä tehtävät vaihtelevat enemmän. Suuren yleisön mielestä tilintarkastuksen tehtävänä on väärinkäytösten etsiminen. Joukkoon mahtuu myös vilpilliset yritykset, joilla on omat vaatimuksensa. Varmennustehtävä on kuitenkin tilintarkastajan päätehtävä, eli että tilinpäätösinformaatio ei sisällä olennaisia virheitä. Samalla tilintarkastaja kuitenkin havaitsee puutteita ja virheitä, joista hänen on raportoita, vaikka tilintarkastajan ensisijainen ei olekaan etsiä väärinkäytöksiä. (Saarinen, 2005, 4-5a) Erikoistutkija Anne Alvesalo artikkelissaan ”Talousrikollisuus elinkeinoelämän näkökulmasta” (2004, 22) kertoi erään tutkimuksen tuloksia, jossa 2000 suomalaisyritykselle lähetettiin kysely koskien talousrikollisuutta. Yllättävää oli, että talousjohtajat mielsivät, että tilintarkastajilla olisi velvollisuus ilmoittaa havaitsemistaan rikoksista. Tilintarkastajia pidettiin myös kolmanneksi tärkeimpänä tahona talousrikollisuuden valvojana ja torjuna. Nämä ovat mielenkiintoisia näkökantoja, sillä kuten Alvesalo kertoo, on tilintarkastajan tehtävä osakkaiden edun valvonta. Keskuskauppakamari on ollut kielteisellä kannalla siitä, että tilintarkastajan tulisi valvoa muidenkin etua.

Odotuskuilua on syntynyt sekä tilintarkastajien ja suuren yleisön että tilintarkastajien ja yritysjohdon välille. Skandaalit ovat varmasti vaikuttaneet suuren yleisön ja

johtajien mielipiteisiin mutta onko tilintarkastajat oikea kohde hakea syyllistä skandaaleihin. Tuntuu hieman siltä, että johtajat välttelevät omaa vastuutaan ja samalla kaatavat vastuutansa tilintarkastajien hartioille. Tulisi kuitenkin muistaa, että päävastuu väärinkäytösten ehkäisemisestä on johdolla. Samalla pitää myös pohtia voisiko tilintarkastaja omilla toimillaan auttaa johtoa, tietysti niin, että riippumattomuus ei kärsi.

Tilintarkastajan tulee noudattaa ammatillista varovaisuutta suunnitellessaan ja tehdessään tarkastusta. Tällainen varovaisuus on tarpeen asioiden tunnistamisessa esimerkiksi olosuhteissa, jotka saavat tilintarkastajan epäilemään tilinpäätöksen sisältävän väärinkäytöksiä. Tarkastuksen aikana tilintarkastaja saa paljon dokumentteja ja asiakirjoja liittyen yritykseen. Tarkastajan ei tarvitse epäillä niiden aitoutta. (KHT-yhdistys, 2005, 93)

Suunniteltaessa tilintarkastusta tulee tilintarkastajan miettiä kuinka altis tarkastuskohde on väärinkäytöksille. Tarkastajan tulee keskustella siitä tarkastustiiminsä kanssa. Tarkastustiimin tulee miettiä missä virheitä voisi esiintyä tai miten väärinkäytös on toteutettu. Yhdessä pohtimalla saadaan parempi käsitys virheiden ja väärinkäytösten olennaisuudesta. Tiimin sisällä voidaan myös pohtia miten eri osa-alueilla tehtävät tarkastustoimenpiteet vaikuttavat muihin osa-alueisiin. Suunnitellessa tilintarkastusta tilintarkastajan tulisi keskustella johdon kanssa eri asioista liittyen virheisiin ja väärinkäytöksiin. Tarkastajan tulee hankkia käsitys siitä, mikä on riski johdon mielestä siihen, että tilinpäätös voi sisältää väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheen. Tarkastajan tulee saada myös käsitys tarkastuskohteen kirjanpitojärjestelmistä ja sisäisistä kontrollijärjestelmistä, jotka ovat johdon luomia riskien varalle. Näiden lisäksi tarkastajan/tarkastajien tulee hankkia tietoa siitä, kuinka johto ymmärtää virheiden ehkäisemisen ja havaitsemisen käytössä olevien kirjanpitojärjestelmien ja sisäisten kontrollien avulla. Keskustelujen jälkeen tarkastajan tulisi pystyä määrittämään sen onko johto havainnut väärinkäytöksiä, jotka vaikuttaisivat tarkastuskohteeseen tai väärinkäytöksiä, joita tutkitaan parhaillaan. Tarkastajan tulisi myös tietää, onko johto jo löytänyt olennaisia virheitä. Keskustelut

johdon kanssa ovat tärkeitä, koska johto on vastuussa yhtiön kirjanpitojärjestelmästä, sisäisestä kontrollijärjestelmästä ja tilinpäätöksen laatimisesta. Tilintarkastaja voisi keskustella johdon kanssa esimerkiksi siitä, miten sisäinen tarkastus on tehnyt työnsä ja onko sisäinen tarkastus havainnut väärinkäytöksiä. Johdon kanssa käytävät keskustelut tuottavat todennäköisesti tietoa olennaisista virheistä ja väärinkäytöksistä koskien työntekijöitä, mutta keskustelut tuskin tuottavat informaatiota koskien johtoa. Näin ollen väärinkäytösten riskitekijöiden seuranta on erittäin tärkeää liittyen johdon väärinkäyttöihin. (KHT-yhdistys, 2005, 94-95)

Tilintarkastajan tulee keskustella myös hallintoelinten kanssa virheistä ja väärinkäytöksistä tehdessään tarkastusta. Hallintoelinten jäsenillä on valvontavastuu riskien ja taloudellisten kontrollien järjestelmistä sekä siihen, kuinka lakia noudatetaan. Jos yrityksen päätöksenteko- ja valvontajärjestelmää koskevat käytännöt ovat kehittyneitä ja hallintojäsenillä on keskeinen rooli niiden valvomisessa, tilintarkastajaa kannustetaan silloin hankkimaan hallintojäseniltä näkemyksiä siitä, ovatko kirjanpitojärjestelmä ja sisäiset kontrollijärjestelmät riittäviä paljastamaan väärinkäytökset, ehkäisevätkö ne niitä sekä toimiiko johto pätevästi ja vilpittömästi. Hallintoelinten jäsenten ja johdon velvollisuudet ja vastuu vaihtelevat riippuen tarkastuskohteesta. On tärkeää, että tilintarkastajalle muodostuu kuva siitä kuka vastaa mistäkin, jotta tarkastaja osaa tiedustella oikeita asioita oikeilta ihmisiltä. Tilintarkastajan itse tulee harkita, onko olemassa sellaisia päätöksenteko- ja valvontajärjestelmään liittyviä kysymyksiä, joista tulisi keskustella nimenomaan hallintoelinten jäsenten kanssa. Tällainen asia voisi olla esimerkiksi tilintarkastajan arvio kontrolliympäristöstä, jonka yhteydessä voisi tiedustella johdon pätevydestä ja vilpittömyydestä. (KHT-yhdistys, 2005, 96-97)

Virheet ja väärinkäytökset tulevat huomioida, kun määritetään tilintarkastusriskiä. Tilintarkastusriski muodostuu toimintariskistä, kontrolliriskistä ja havaitsemisriskistä. Kun arvioidaan toiminta- ja kontrolliriskiä, tulee tilintarkastajan arvioida voiko tilinpäätös sisältää väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virhettä tai puutetta. Tilintarkastajan tulee harkita onko olemassa väärinkäytöksen riskitekijöitä,

jotka osoittavat vilpillisen taloudellisen raportoinnin tai varojen väärinkäytön. (KHT-yhdistys, 2005, 97)

Kuten aikaisemmin on jo kerrottu väärinkäytösten havaitseminen voi olla vaikeaa. Jotta tilintarkastaja voisi havaita väärinkäytöksiä, tulee hänen käyttää tietämystään liiketoiminnasta. Tunnistamalla tapahtumia ja olosuhteita, jotka tarjoavat esimerkiksi tilaisuuden väärinkäytökseen on tilintarkastajan keinoja väärinkäytösten löytämiseen. Näitä tapahtumia ja olosuhteita kutsutaan ”väärinkäytösten riskitekijöiksi”. Aina kuitenkin ”väärinkäytösten riskitekijät” eivät johdu väärinkäytöksistä. Näin ollen ne eivät aina osoita väärinkäytöksiä, mutta ne voivat esiintyä väärinkäytösten yhteydessä. (KHT-yhdistys, 2005, 97-98)

Käsiteltäessä väärinkäytösten riskitekijöitä, tulee tilintarkastajan käyttää ammatillista harkintaansa arvioidessaan väärinkäytösten riskitekijöiden merkittävyyttä ja merkityksellisyyttä. Ammatillista harkintaa tulee käyttää myös silloin, kun mietitään onko olemassa mitään kontroleja riskien pienentämiseksi. Arvioitaessa keskeisiä väärinkäytösten riskitekijöitä, yrityksen koolla, monimutkaisuudella ja omistusrakenteella on merkitystä. Jos väärinkäytösten riskitekijöitä ilmenee, voi olla, että tilintarkastaja joutuu riskiarvioissaan jättämään kontrolliriskin korkealle tasolle. Kun toiminta- ja kontrolliriskit on arvioitu, tulee tilintarkastajan suunnitella aineistotarkastus niin, että päästään hyväksyttävälle havaitsemisriskitasolle. Väärinkäytösten riskitekijät voivat muuttaa aineistotarkastustoimenpiteiden luonnetta, ajoitusta ja laajuutta. Näin ei kuitenkaan aina ole, jos aikaisemmat suunnitelmat riittävät. Jos aineistotarkastustoimenpiteitä tarvitsee muuttaa, tässä niistä muutamia esimerkkejä:

- Tilintarkastajan tulee tehdä yllättäviä tarkastuksia toimipisteisiin. Varaston tarkkailu on silloin tärkeää.
- Tilintarkastajan tulee pyytää, että varaston inventointi tehdään tilikauden päättymistä edeltävänä päivänä.

- Tilintarkastajan kannattaa tutkia merkittävien tai epätavallisten, etenkin lähellä tilikauden loppumista tapahtuvien liiketapahtumien taloudellisten resurssien lähteet sekä lähipiirin mahdollinen osuus.
- Aineistotarkastustoimenpiteitä pitää suorittaa yksityiskohtaisesti. Tilintarkastaja voi verrata eri lukuja vaikka toimipaikkojen suhteen.
- Siellä missä on riskin mahdollisuus, tulee tilintarkastajan haastatella sen osaston henkilökuntaa, jotta saadaan heidän näkemys asiasta.
- Tilintarkastajan tulee suorittaa tarkastustoimenpiteitä analysoidakseen avaustaseita, jotta nähdään onko tietyt ennusteet tai harkintaa sisältävät asiat laadittu jälkikäteen.
- Yleisesti tilintarkastajan tulee muuttaa tilintarkastuksen lähestymistapaa. Tilintarkastaja ottaa yhteyttä esimerkiksi suullisesti suurimpiin asiakkaisiin.
- Tilintarkastajan tulee etsiä lisää evidenssiä tarkastuskohteen ulkopuolisista lähteistä.
- Käyttämällä tietokoneavusteisia tarkastusmenetelmiä, tilintarkastajalla on mahdollisuus löytää poikkeamia.

(KHT-yhdistys, 2005, 98-100, 117-118)

3.4 Tilintarkastajan toimenpiteet havaitun väärinkäytöksen ehkäisemiseksi

Jos tilintarkastaja havaitsee tilintarkastuksessa väärinkäytöksestä johtuvan virheen tai puutteen, tulee hänen harkita tilintarkastajan velvollisuutta kommunikoida tästä johdolle, hallintoelinten jäsenille ja jopa joissakin tapauksissa viranomaisille. On tärkeää, että väärinkäytöksestä johtuvasta virheestä tai puutteesta kerrotaan johdolle mahdollisimman nopeasti, jotta he voivat ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin. Tilintarkastajan tulee määrittää, mikä on tarkoituksenmukainen johto. Yleensä

tällainen johto on vähintään yhtä tasoa ylempänä, kuin ne joita epäillään väärinkäytöksestä. Tilintarkastajan tulee myös harkita mistä asioista se kommunikoi hallintoelinten jäsenille. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi väärinkäytökset, joihin liittyy johtohenkilöitä sekä virheet ja puutteet, jotka osoittavat olennaisia heikkouksia sisäisissä kontrolleissa. (KHT-yhdistys, 2005, 104)

Olennaisista virheistä ja puutteista tulee aina kommunikoida johdolle ja lisäksi tilintarkastajan tulee käyttää ammatillista harkintaa, milloin se kommunikoi näistä myös hallintoelinten jäsenille. Hallintoelinten jäsenille tulee aina kommunikoida korjaamattomista virheistä. Korjaamattomat virheet ovat johdon arvion mukaan olemattomia virheitä yksin ja yhdessä. (KHT-yhdistys, 2005, 105)

Tilintarkastajan tulee kommunikoida kaikista väärinkäytöksistä asianmukaiselle johtotasolle, vaikka väärinkäytökset eivät aina johtaisi virheeseen tai puutteeseen tilinpäätöksessä. Samoin johdolle tulee kommunikoida, jos tilintarkastaja on hankkinut evidenssiä, osoittaakseen mahdollisen väärinkäytöksen. Näissä tilanteissa tilintarkastajan tulee taas käyttää ammatillista harkintaa miettiessään, tuleeko näistä asioista kommunikoida hallintoelinten jäsenille. (KHT-yhdistys, 2005, 105-106)

Jos tarkastuksessa havaitaan heikkouksia sisäisissä kontrolleissa, joiden tarkoituksena on ehkäistä ja havaita väärinkäytöksiä ja virheitä, tulee niistä kommunikoida johdolle. Sisäisten kontrollien heikkouksista tulee kommunikoida myös hallintoelinten kanssa, koska puutteet näissä on vakava asia väärinkäytösten osalta. Jos johto tai hallintoelinten jäsenet ovat sortuneet väärinkäyttöihin, jotka voivat aiheuttaa olennaisen virheen tai puutteen, tulee tilintarkastajan harkita tarvitseeko hän juridista neuvontaa tilanteen selvittämiseksi. (KHT-yhdistys, 2005, 106)

Tilintarkastajaa velvoittaa salassapitovelvollisuus, joten tavallisten virheiden ja väärinkäytösten raportointi ulkopuolisille tahoille ei ole sallittua. Kuitenkin eri maissa käytännöt vaihtelevat ja voi olla, että jotkut lait ja asetukset saattavat mennä tilintarkastajan salassapidon edelle. (KHT-yhdistys, 2005, 107) Jos tilintarkastaja saa

selville, että yrityksessä on syyllistytty rahanpesuun, on tilintarkastaja tästä ilmoitusvelvollinen viranomaisille. (Koponen, 2005, 20) Myös luottolaitoksissa, vakuutusalan yrityksissä, sijoituspalveluyrityksissä, eläkesäätiöissä ja eräissä muissa yhteisöissä tapahtuvista olennaisesta lain rikkomisesta tai muusta sellaisesta, joka aiheuttaa muistutuksen tilintarkastuskertomuksesta, tulee tilintarkastajan ilmoittaa tästä viranomaisille.

3.5 Tilintarkastajan mahdollisuudet väärinkäytösten ehkäisemisessä ja torjunnassa

Ennalta ehkäisevään toimintaan edellytetään tilintarkastajalta riittävää ammattitaitoa. Kirjanpitosäännöstö ja -käytäntö tulee olla hyvin hallussa tilintarkastajalla, jotta hän voi ehkäistä mahdollisia tulevia rikoksia. Myös hyvä tilintarkastustapa tulee tuntea hyvin. Ei riitä, että näihin on hyvin perehtynyt, vaan niissä tapahtuvissa muutoksissa pitää olla mukana. Pekka Koponen artikkelissaan on hyvin vahvasti sitä mieltä, että maallikotilintarkastajilla ei ole riittäviä valmiuksia ennalta ehkäistä talousrikoksia. Ainoastaan ammattitoimintana sitä tekevät ovat siihen kykeneviä. (Koponen, 2005, 20) Pohditaan myöhemmin sitä, kuinka maallikotilintarkastajat vaikuttavat väärinkäyttöihin ja virheisiin.

Koposen mielestä (2005, 20) tilintarkastuksen merkitys on paremmin havaittavissa jo tapahtuneiden rikosten selvittelyssä kuin ennalta ehkäisyssä. Silti, jos dokumentointia parannettaisiin ja lisättäisiin, helpottaisi se rikostutkintaa. Koponen pitäisi hyvänä vaihtoehtona sitä, jos tilintarkastuspöytäkirjaan laitettaisiin ylös myös lievemmat, kuin muistutukseen johtavat havainnot.

Artikkelissa tuodaan myös vahvasti ilmi, että tilintarkastaja on samanlainen todistaja rikostapauksissa, kuin muutkin todistajat. Tällöin tarkastaja ei saa salata havaintojaan ja tietojaan. Myös tilintarkastajan tulee parhaan ammattitaitonsa mukaan arvioida asiaa oikeuden edessä. (Koponen, 2005, 21)

Tilintarkastusprosessien ja tekniikoiden tulee parantua, jotta tilintarkastaja voi ehkäistä väärinkäytöksiä. Tietokoneet ja kehittyneet ohjelmat auttavat tekemään laajemman tarkastuksen ja takaavat hyvän soveltamisalan koko yrityksen tilinpäätökselle. Melkein jokaisessa yrityksessä on tietokoneella yllä taloudelliset asiat. Jokaisen tilintarkastajan olisi hyvä olla mukana CAAAT:ssa (computer aided audit and accounting techniques). Tämä vaatii henkilökunnan ammattitaitoista asiantuntemusta mutta myös sitä, että turvataan se, että kaikki on henkilökunnan hallussa. Lisäksi tilintarkastajien tulee noudattaa laskentatoimen standardeja ja ammatillisen etiikan sääntöjä. Laajempi tilintarkastuksen soveltamisala voi turvata vähemmän väärinkäytöksiä, ellei väärinkäytös ole suunniteltu tarpeeksi hyvin, jotta se voi peittää jopa perusasiat. (Jayalakshmy, Seetharaman, Khong, 2005, 266)

Myös HTM-tilintarkastajien puheenjohtaja Ossi A. Saarinen artikkelissaan (2005, 6c) on sitä mieltä, että tilintarkastaja ei ole mikään poliisi. Tilintarkastajan rooli on ennemminkin ehkäisevä osapuoli. Saarisen mielestä tilintarkastajalla on keskeinen rooli ilmitulleiden rikosten selvittelyssä. Samassa artikkelissa Saarisen mielestä varmennustehtävää tehdään myös muiden sidosryhmien hyväksi, eikä vain ainoastaan omistajille.

Yhdysvalloissa on tehty tutkimus, jossa kysyttiin tilintarkastajilta, valamiehiltä ja laskentatoimen opiskelijoilta minkälainen heidän mielestä on tilintarkastajan rooli. Lautamiesten mielestä tilintarkastajien tulisi löytää kaikki väärinkäytökset koosta riippumatta. Heidän mielestä tilintarkastajat ovat myös yleisiä vahtikoiria. Tilintarkastajat itse olivat yksimielisiä siitä, että heidän tehtävänä on ajaa osakkeenomistajien etuja. Tosin osa tarkastajista piti myös itseään yleisinä vahtikoirina. Tilintarkastajien mielestä heidän rooliinsa ei kuulu kaikkien pikku väärinkäytösten etsiminen. Opiskelijat olivat melko samaa mieltä tilintarkastajien kanssa, mutta ei ehkä ihan niin yksimielisesti kuitenkaan. Moni opiskelija oli myös sitä mieltä, että tilintarkastajan pitäisi olla yleinen vahtikoira. (Frank, Lowe, Smith, 2001, 147)

On hyvin mielenkiintoista, että myös talousjohtajat ovat sitä mieltä, että tilintarkastajien tulisi ilmoittaa väärinkäytöksistä ja rikoksista. Luulisi, että talousjohtajat haluavat pitää kiinni tilintarkastajien salassapitovelvollisuudesta, jotta yritysten asiat eivät joudu ulkopuolisten tietoon. Muutenkin tulee mieleen, että onko oikein, että tilintarkastajan tulisi toimia ”poliisina”. Se on ymmärrettävää, että poliisi tutkii rikoksia. Voihan tilintarkastaja olla avuksi tässä ja hänen tuleekin olla, jos on kysymys olennaisista rikoksista. Jos sitten lähdetään siihen, että tilintarkastajan tulee olla väärinkäytösten etsijä, on tilintarkastajan päätehtävää ja tavoitteita muutettava. Tosin maailma muuttuu, joten myös tilintarkastajan on vastattava uusiin haasteisiin. Pysytäänkö sitten kiinni vanhassa vielä enemmän vai lähdetäänkö tilintarkastajan roolia muuttamaan, kuten suuri yleisö toivoo. Se jää nähtäväksi.

Jos kuviteltaisiin, että tulevaisuudessa tilintarkastajien tulisi kiinnittää enemmän huomiota väärinkäyttöihin ja, että niistä tulisi raportoida enemmän viranomaisille. Mikä sitten olisi tämän vaikutus tilintarkastajan ja tarkastuskohteen suhteeseen? Tilintarkastusta tehdään kuitenkin yhteistyössä. Se voisi kiristää tarkastajan ja tarkastettavan kohteen välejä. Tällä palattaisiin ehkä vanhaan ajatteluun, että ”taas se tarkastaja tulee penkomaan meidän asioita”. Tilintarkastajan rooli väärinkäytösten ehkäisemisessä on murrosvaiheessa, mutta tämä varmasti johtuu tapahtuneista skandaaleista ja siitä kuinka harmaa talous on lisääntynyt ympärillämme.

3.6 Tilintarkastajan näkemys roolistaan väärinkäytösten ehkäisijänä

Tilintarkastaja Päivi Värjän (2006) mukaan viimeaikaiset isot väärinkäytökset ovat tiukentaneet heidän työtään. Tarkastustyöhön on tullut uusia ohjeita, joiden mukaan pyritään löytämään paremmin väärinkäytöksiä. Tällaisia ovat esimerkiksi saldovahvistukset, jotka pankin tai vakuutuslaitosten tulee postittaa suoraan tilintarkastajalle, eikä omistajan tai johtajan välityksellä. Sitten esimerkiksi, kun yritys tekee inventaareja, tilintarkastajat ovat näissä mukana katsomassa, että kaikki

menevät oikein. Aikaisemminkin johdon haastattelut ovat olleet tärkeänä osana tarkastusta. Näitä on nyt tiukennettu, jotta niiden kautta saataisi tietoa, joka viittaisi virheisiin ja väärinkäytöksiin. Haastatteluissa painotetaan juuri sitä, miten johto on valmistautunut ennakkoon mahdollisiin väärinkäytöksiin, etenkin kuinka sisäiset kontrollit ovat asetettu. Tilintarkastajat tekevät myös pistokokeita tarkastettaviin yrityksiin. Näissä muun muassa testataan kesken päivää, että kassa täsmää.

Vaikka muutoksia ja tiukennuksia on tullut, ei silti tilintarkastajan tehtävä ole etsiä väärinkäytöksiä Värjän mielestä. Johdon vastuulla on väärinkäytösten löytäminen ja estäminen. Tilintarkastaja ainoastaan tarkastaa, että on olemassa sellaiset sisäiset järjestelmät, jotka kertovat jos virheitä tai väärinkäytöksiä esiintyy. Myös tarkastajien tehtävänä on tarkastaa, että järjestelmät toimivat. Muutenkin tilintarkastajien tehtävä on tarkastaa, että on tehty riittävästi asioita, jotta väärinkäytöksiä ja virheitä ei pääsisi tapahtumaan. (Värjä, 2006)

3.7 Yhteenveto

Väärinkäytös on vilpillistä toimintaa ja se eroaa virheistä sen tahallisuudella. Väärinkäytöksiä on myös paljon hankalampi havaita kun virheitä. Väärinkäytöksiä kutsutaan joko johdon väärinkäytökseksi tai työntekijän väärinkäytökseksi. Väärinkäytöstä on määritelty monella eri tavalla mutta kaikkia niitä yhdistää juuri tahallisuus ja vilpillisyys.

Johdolla ja hallintoelinten jäsenillä on pääasiallinen vastuu yritysten väärinkäytösten ehkäisemisestä. Niiden tulee luoda sellaiset kontrollijärjestelmät, että väärinkäytöksiä ei pääsisi tapahtumaan. Järjestelmät eivät voi olla täydellisiä ja aina jää riski väärinkäytöksille. Johto vastaa jäljelle jäävästä riskistä.

Hyvä ammattitaito tilintarkastajalle on ehdotonta, jotta hän voi havaita väärinkäytöksiä. Kun tilintarkastaja lähtee suunnittelemaan tarkastusta, tulee hänen

mieltä kuinka altis kyseinen tarkastuskohde voi olla väärinkäytöksille. Tarkastuksessa tulee käydä keskusteluja johdon ja hallintoelinten kanssa. Näissä keskusteluissa tulee käydä läpi miten yrityksessä on varauduttu mahdollisiin väärinkäytöksiin. Mihinkään lakiin ei ole kirjoitettu, että tilintarkastajan tulisi etsiä väärinkäytöksiä. Näin ollen sekä johdon ja tilintarkastajien ja suuren yleisön ja tilintarkastajien välille on muodostunut odotuskuilu.

Jos väärinkäytöksiä havaitaan, tulee tilintarkastajan ilmoittaa näistä johdolle. Tulee myös harkita tuleeko niistä ilmoittaa hallintoelimille. Tilintarkastajaa velvoittaa salassapitovelvollisuus, joten kolmannelle osapuolelle ei voida kommunikoida tavallisista virheistä ja väärinkäytöksistä. Sitten jos puhutaan rahanpesusta, on tilintarkastaja velvoitettu ilmoittamaan siitä viranomaisille.

Pidetään, että tilintarkastajalla on tällä hetkellä parempi rooli jo havaittujen väärinkäytösten selvittelyssä, kuin siinä että tilintarkastaja ehkäisisi väärinkäytöksiä. Tietokoneavusteisesta tilintarkastuksesta on hyötyä väärinkäytösten ehkäisemiseen, sillä melkein kaikilla yrityksillä tiedot ovat tietokoneilla. Tällöin myös tilintarkastajat joutuvat toimimaan standardien ja eettisten ohjeiden mukaan.

4. SUUNNITELTUIJEN LAKIUUDISTUSTEN VAIKUTUS VÄÄRINKÄYTÖSTEN EHKÄISEMISEEN

4.1 Uudistuvan tilintarkastuslain vaikutuksia

12.3.2003 Tilintarkastuslakityöryhmä julkisti raporttinsa siitä, mitä muutostarpeita tilintarkastuslaki heidän mielestään kaipaa. Näihin ehdotuksiin antoi lausuntonsa 42 eri tahoa. Mukana oli mm. Oikeusministeriö, Keskusrikospoliisi, Kirjanpitolautakunta, Vaasan yliopisto, Keskuskauppakamari, Osakesäästäjien Keskusliitto ry ja Suomen Asianajajaliitto. (KTM, 2004, 5-6)

4.1.1 Maallikkotilintarkastus

Tilintarkastustyöryhmän ehdotus maallikkotilintarkastuksen poistamisesta on saanut paljon kannatusta lausunnonantajilta. Ainoastaan kolme tahoa on luopumista vastaan. Monet lausunnonantajat ovat sitä mieltä, että maallikkotilintarkastajilta puuttuu riittävä osaaminen taloudellisten ja oikeudellisten asioiden suhteen. (KTM,2004,10)

Maallikkotilintarkastajilla voi olla korkea ammattitaito, mutta uskotaan, että maallikkotilintarkastajien toimintaan ei sisälly juurikaan väärinkäytösten ennalta ehkäisevää vaikutusta. Maallikkotilintarkastajien ammattitaitoa ei valvota millään tavoin, vaikka heillä tulisi olla yhtä hyvät valmiudet, kuin auktorisoiduilla tilintarkastajilla. (Koponen, 2005, 20)

KHT-yhdistyksen puheenjohtaja Anna-Maija Simola (2004) on myös vahvasti sitä mieltä, että maallikkotilintarkastus ei kuulu enää moderniin maailmaan.

Maallikkotilintarkastus on hänen mukaansa ollut jo pitkään ongelmana, kun kaikki muu tilintarkastuslaissa on toiminut moitteettomasti.

Tilintarkastaja Värjän (2006) mukaan maallikkotilintarkastuspiireissä on sekä hyviä että huonoja tarkastajia. Pahimmassa tapauksessa on maallikkotilintarkastajia, jotka eivät tiedä kirjanpitoaista mitään. Tällöin tehdään ”ystävän palveluksia” ja laitetaan nimi tilintarkastuskertomukseen vaikka todellisuudessa ei ymmärrettäisi mitään mitä on tarkastettu. Tällaisessa tarkastuksessa ei ole lainkaan riippumatonta tarkastajaa.

Kuten kappaleessa 3.1 todettiin, tilintarkastajalla tulee olla hyvät tekniset taidot mutta myös tietoa ja ammattitaitoa väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Tämän perusteella olisi hyvä, jos kaikki tilintarkastajat olisivat auktorisoituja. Silloin olisi olemassa takuu heidän osaamisestaan. Tämän luulisi parantavan sitä, että pienyritysten virheisiin ja väärinkäytöksiin puututtaisiin ammattitaidolla.

Jos maallikkotilintarkastuksesta luovutaan, täytyy kuitenkin pitää huoli, että maallikkotilintarkastajien tarkastuskohteet tarkastetaan myös tulevaisuudessa. Mielestäni molemmista, maallikkotilintarkastuksesta ja pienten yritysten tarkastusvelvollisuudesta ei voida luopua.

4.1.2 Tilintarkastusvelvollisuudesta luopuminen pienissä yrityksissä

Tilintarkastuslakityöryhmä ehdotti, että pieniltä yrityksiltä poistettaisiin tilintarkastusvelvollisuus (KTM, 2004, 13). Euroopan unionin mukaan pieni yritys on yritys, jonka palveluksessa toimii alle 50 työntekijää ja jonka vuosiliikevaihto tai taseen loppusumma on enintään 10 miljoonaa euroa (Euroopan unionin virallinen lehti, 2003). Lausunnonantajien mieltymykset eivät ole yhtä yksimielisiä, kuin maallikkotilintarkastuksen kohdalla. Kymmenen lausunnonantajaa vastustaa tilintarkastusvelvollisuuden poistamista ja neljä ovat varautuneita asian suhteen. Kahdeksan lausunnonantajaa puoltaa ehdotusta ja loput ovat sitä mieltä, että tietyissä

yhteisömuodoissa tilintarkastusvelvollisuudesta voidaan luopua. Tilintarkastusvelvollisuudesta kiinnipitävät lausunnonantajat perustelevat kantaansa esimerkiksi sillä, että tilintarkastus on keino torjua harmaata taloutta. Lakimiesliitto on taas sitä mieltä, että tarkastusvelvollisuudesta voitaisiin luopua pienten yritysten kohdalla, mutta niiden tulisi sitten käyttää esimerkiksi auktorisoitua tilitoimistoa. (KTM, 2004, 13-15)

HTM-tilintarkastajat ry:n puheenjohtaja Ossi A. Saarisen mielestä (2005c) tilintarkastusvelvollisuudesta ei saisi luopua ainakaan pienten osakeyhtiöiden kohdalla. Hänen mielestään kirjanpitäjän allekirjoitus ei voi korvata tilintarkastusta.

Saarisen mukaan (2005b) tilintarkastusvelvollisuuden vapautus saattaisi merkitä kahta eri asiaa. Ensinnäkin viranomaisvalvontaa jouduttaisiin lisäämään ja esimerkiksi verovilppisanktioita täytyisi kasvattaa. Yrittäjät voisivat joutua maksamaan isoja korvauksia virheistä ja väärinkäytöksistä, koska verotarkastukset tulevat vuosien jälkeen. Tilintarkastusvelvollisuuden luopuminen pienissä yrityksissä voi johtaa myös siihen, että tilintarkastaja-ammattikuntaa kohtaan kiinnostus saattaisi lopahtaa. Nyt kuitenkin on saatu hyvä koulutusjärjestelmä kasaan. Tämä voi myös johtaa siihen, että kaikki tilintarkastajat toimisivat pääkaupunkiseudulla.

Valtionsyyttäjä Pekka Koponen pitää (2005, 20) huolestuttavana rikostorjunnan kannalta sitä, jos pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta luovutaan. Koposen mukaan suurin osa esitutkintaan, syyteharkintaan ja tuomioistuinten käsittelyihin tulevista talousrikoksista on tehty pienissä yrityksissä. Ei ole mitenkään mitattavissa, mitkä ja minkä kokoiset yritykset eivät muodostaisi riskiä talousrikollisuuteen. Koponen muistuttaa, että monesti juuri toimimattomia yrityksiä käytetään hyväksi tehdessä talousrikoksia.

Värjän mukaan pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta luopuminen voi aiheuttaa sen, että lakeja tulkitaan väärin ja tätä kautta voi aiheuttaa virheitä. Virheet tulevat yleensä esiin esimerkiksi vasta sitten, jos yritykseen tehdään verotarkastus.

Jos yrityksessä on hyvä kirjanpitäjä, voi se korvata pienessä yrityksessä tilintarkastajan, mutta tässäkin tulee sitten se ongelma, että tarkastetaan omaa työtä. Oman työn arviointi on aina melko hankalaa. Toimialalla on myös merkitystä, kun mietitään tarvitaanko tilintarkastajaa.

On vaikea mieltää, että olisi sellaisia yrityksiä, joita ei tarvitsisi tarkastaa. Etenkin kuin viimeaikoina väärinkäytökset ovat lisääntyneet myös meillä Suomessa. On vaikea käsittää millä perusteilla joku yritys olisi toiminnaltaan erilaisempi, ettei sitä tarvitsisi tarkastaa. Tutkijan mielestä tässä on suuri riski väärinkäytöksille ja talousrikollisuudelle. Pienistä yrityksistä monesti puuttuvat sisäiset kontrollit, jotka pitäisivät huolta väärinkäytösten ehkäisemisestä. Ja vaikka ne olisivat, niin johto ja hallinto, pienissä yrityksissä voi olla yksi ja sama henkilö, voivat sivuuttaa kontroleja. Ainut näkökulma, jonka perusteella voisi miettiä tilintarkastus-velvollisuudesta luopumista, ovat kustannukset. Pienille yrityksille tilintarkastus-kustannukset voivat olla melko suuret suhteessa liiketoimintaan. Tosin tilintarkastus-kustannukset voivat olla pienet, jos verrataan siihen minkälaiset kustannukset voi muodostua, jos sorrutaan, vaikka ihan tahattomasti, väärinkäyttöön. Jos mietitään tilintarkastusvelvollisuudesta luopumista väärinkäytösten ehkäisemisen kannalta, ei siinä ole mielestäni järkeä.

4.1.3 Rotaatio

Rotaatio tarkoittaa tilintarkastajan määräaikaista vaihtamista. Rotaatiota pidetään tehokkaana keinona tilintarkastajan riippumattomuuden turvaamisessa. Rotaatiomenettelyssä on omat hyvät ja huonot puolensa. Pitkäaikainen suhde tarkastuskohteeseen heikentää tilintarkastajan valppautta havaita asioita. Uusi tilintarkastaja voi havaita sellaisia asioita, joita vanha tilintarkastaja ei huomaa, koska toimii niin rutiininomaisesti. Rotaatiomenettelyllä estetään se, että tarkastajasta ja tarkastettavasta ei tule liian läheisiä. Tällöin tilintarkastaja ei myöskään tule taloudellisesti riippuvaiseksi tarkastuskohteesta. Rotaatiomenettelyllä on huonot

puolensakin. Aina kun tilintarkastajaa joudutaan vaihtamaan, on ensimmäisen vuoden tarkastus tehottomampi kuin sen jälkeiset. Perustietämyksen hankkiminen yrityksestä vaatii tilintarkastajalta paljon aikaa ja vaivaa. Tilintarkastuksen pitkäaikainen suunnittelu ja tarkastustyön seuranta kärsivät rotaatiosta. Rotaatiomenettely ei ole ainakaan vielä kovinkaan yleistä. (Saarikivi, 2000, 191-193)

Rotaation edut tulevat esille myös seuraavalla tavalla. Kun tilintarkastaja tekee ajan mittaan useita tilintarkastuksia asiakkaalleen, niin tilintarkastajan ajattelu siirtyy ”tilintarkastamisesta” siihen, että ”mitä on muuttunut edellisestä tarkastuskerrasta”. Näin ollen jos aikaisemmat tarkastukset eivät paljastaneet kirjanpitovirheitä, niin tilintarkastaja elää vääränlaisessa turvallisuuden tunteessa. Kun tarkastajaa vaihdetaan, saadaan virheitä esille. (Wolf, Tackett, Claypool, 1999, 475)

Tilintarkastuslakityöryhmän yksi ehdotetuista muutoskohteista on tilintarkastajan riippumattomuuden kehittäminen. On ehdotettu, että pörssiyritysten päävastuullisille tilintarkastajille otetaan käyttöön rotaatio seitsemän vuoden välein. Tämän lisäksi on ehdotettu kahden vuoden karenssiaikaa rotaation lisäksi. (Simola, 2004)

Simolan mielestä Suomessa voitaisiin harkita niin, että seitsemän vuoden rotaatio alkaisi vasta sitten, kun henkilöstä tulee päävastuullinen tilintarkastaja. Simolan mukaan rotaatiomenettelyä ei saisi toteuttaa takautuvasti. EU:n suositukset säätävät niin, että rotaatio alkaa heti, kun henkilö tulee tilintarkastustiimin. (Simola, 2004)

Uusi tilintarkastusdirektiivi tuo helpotusta rotaatiomenettelyyn, sillä se sallii sen, että vanhan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön tulee luovuttaa seuraajalle kaikki tarkastettavaa yhteisöä koskevat olennaiset tiedot. Samainen direktiivi sääntelee muutenkin tiedon kulkua. Jos tilintarkastaja eroaa tai hänet erotetaan, tulee tästä ilmoittaa valvontaviranomaiselle. (Horsmanheimo, 2005, 18)

Päivi Värjän (2006) mielestä rotaatiolla on omat hyvät ja huonot puolensa. Jos pitkään tarkastaa samaa yritystä, voi tilintarkastaja urautua ja silloin hän ei huomaa

välttämättä kaikkia virheitä. Jos tarkastajaa vaihdetaan, voi se tuoda uutta näkökulmaa tarkastukseen. Tällöin kuitenkin vanhan tarkastajan mukana voi lähteä hiljaista tietoa, jota ei löydy papereista. Vaikka papereissa olisikin paljon tietoa, ei niitä todellisuudessa kukaan oikein jaksa lukea. Tästä on myös asiakkaalle vaivaa, sillä uuden tilintarkastajan tulee tutustua yritykseen perinpohjaisesti. Se vie myös yritykseltä aikaa.

Rotaatiomenettelyllä olisi hyvä vaikutus väärinkäytösten ehkäisemisessä. Kun saadaan uusi ihminen tarkastamaan asiakasta, hän varmasti tuo aina jotain uutta tullessaan. Siinä olen Simolan kanssa samaa mieltä, että rotaation pitäisi alkaa vasta, kun henkilöstä tulee päävastuullinen tilintarkastaja. Jos tarkastaja on yhteisö, voisi riittää jos tarkastajaa vaihdetaan yhteisön kesken. Kun henkilö on ollut tiimissä kauan mukana, on hän päässyt hyvin mukaan tarkastukseen ja tuntee varmasti tarkastuskohteen hyvin. Voi olla, että hänellä voisi silti olla jotain uusia ideoita ”takataskussa”. Rotaatio pitäisi tilintarkastajan virkeänä. Hän saisi monista eri yrityksistä kokemuksia. Tämä auttaisi varmaankin pitämään tilintarkastajan hereillä havaitsemaan virheitä ja väärinkäytöksiä.

4.2 Koekäytössä oleva suositus 240

26.11.2004 on otettu koekäyttöön uusi suositus 240 tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa. (KHT-yhdistys, 2005, 86) Tutkitaan uutta suositusta siten, että katsotaan muutamia esimerkkejä siitä, mitä uutta se pitää sisällään.

Uutena terminä koekäytössä olevassa suositus 240 on väärinkäytösriski. Aikaisemmin on etsitty väärinkäytösten riskitekijöitä, mutta uuden suosituksen mukaan, tilintarkastajan tulisi muodostaa kuva itselleen mikä on väärinkäytösriski. Tämän perusteella hänen tulee suunnitella ja toteuttaa tilintarkastustoimenpiteitä. Suunnittelun ja toimenpiteiden luonteen, ajoituksen ja laajuuden tulee vastata

arvioituja riskejä. Tilintarkastajalle tulisi muodostua kokonaisnäkemys väärinkäytösriskistä. Sitä muodostaessa tulee tarkastajan miettiä:

- henkilöstön työtehtäviä
- tarkastuskohteessa käytettäviä laskentaperiaatteita

Lisäksi hänen tulee miettiä jonkin ennalta arvaamattoman asia ja kokeilla tätä tilintarkastustoimenpiteiden valikoimaan. (KHT-yhdistys, 2005, 456-457)

Kommunikointisäännöksiä on tiukennettu uudessa suosituksessa. Aikaisemmin jos tilintarkastaja havaitsi väärinkäytöksestä johtuvan virheen tai puutteen tilintarkastuksessa, tuli tilintarkastajan harkita kommunikoida hän tästä johdolle. Uudessa suosituksessa tulee asiasta kommunikoida johdolle niin pian kuin mahdollista. (KHT-yhdistys, 2005, 467)

Dokumentointiohjeita on myös tarkennettu. Uudessa suosituksessa on yksilöity tarkemmin mitä dokumentoinnin tulee sisältää. Samoin on yksilöity tarkemmin kenelle esiintyvistä väärinkäytöksistä tulee dokumentoida. (KHT-yhdistys, 2005, 471)

On hyvä, että suosituksia on muutettu tiukemmiksi. Tästä on varmasti tilintarkastajalle apua, että sanotaan tarkemmin, mitä tulee tehdä ja kenelle.

4.3 Yhteenveto

Parhaillaan käynnissä olevien suunniteltujen uudistusten merkitys tilintarkastajan rooliin ja väärinkäytösten ehkäisemiseen on merkittävä. Maallikkotilintarkastus nähdään vanhanaikaisena tapana, joka ei sovi enää moderniin nykymaailmaan. Sen poistamisesta ollaan melko yksimielisiä.

Tilintarkastusvelvollisuuden poistamisesta pienistä yrityksistä ei olla aivan yksimielisiä. Etenkin tilintarkastuskustannuksia pidetään kovin suurina pienille yrityksille. On ehdotettu, että esimerkiksi auktorisoidut tilitoimistot voisivat tarkastaa

pieniä yrityksiä. Silloin häviää riippumaton tarkastaja kokonaan pois, joka voi lisätä väärinkäytösten riskiä.

On myös ehdotettu, että Suomessa otettaisiin käyttöön tilintarkastajien rotaatiomenettely. Tällöin pyritään säilyttämään tilintarkastajien riippumattomuus. Rotaatiolla on myös omat huonot puolensa. Kauan yritystä tarkastanut tilintarkastajalla on arvokasta hiljaista tietoa, jota ei ole kirjoissa ja papereissa.

Pian käyttöön astuva koekäytössä oleva uusi suositus 240 tuo tiukennusta tilintarkastajan työhön. Väärinkäytösriski on otettava huomioon tarkastusta tehtäessä. Muun muassa dokumentointiohjeita on tarkennettu ja kommunikointisäännöksiä tiukennettu.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Maailma muuttuu, tilintarkastus muuttuu, tilintarkastajankin on muututtava tai ainakin sopeuduttava tähän. Tutkimuksen perusteella on havaittavissa, että väärinkäytökset ja talousrikollisuus ovat osa arkipäiväämme. Tämän kautta suuri yleisö ja lainsäätäjät ovat alkaneet vaatimaan tilintarkastajilta enemmän. Samoin yritysjohtajien ja tilintarkastajien välille on muodostunut odotuskuilu. Johtajien ja suuren yleisön mielestä tilintarkastajilla on vastuu väärinkäytösten löytämisestä ja samalla niiden ehkäisemisestä. Tuntuu, että johtajat siirtävät omaa vastuutansa tilintarkastajille. Tilintarkastaja itse pitää kuitenkin itseään nimenomaan tarkastajana.

Tilintarkastajan roolina on muistuttaa johtajia siitä, että heillä on vastuu väärinkäytösten ehkäisemisestä. Tilintarkastaja tarkastaa mitä näiden asioiden eteen on tehty. Väärinkäytösten lisääntyminen näkyy siinä, että tarkastajien toimia on tiukennettu. Yhdysvalloissa on säädetty oma laki Sarbenes-Oxley, joka pohjautuu Enronin skandaaliin. Suomessakin on tulossa uusi tilintarkastuslaki, jossa on suunnitteilla muutoksia, jotka vaikuttavat myös väärinkäytösten ehkäisemiseen. Vaikka virheet ja väärinkäytökset ovat lisääntyneet, tilintarkastaja ei pidä itseään poliisina, vaan sen tehtävänä on tarkastaa ja antaa neuvoja.

Tilintarkastajan ammattitaiton pitää olla hyvä, että hän pystyy havaitsemaan ja ehkäisemään väärinkäytöksiä. Tämän vuoksi on kyseenalaista, voiko maallikotilintarkastaja toimia nykymaailmassa, sillä kukaan ei valvo maallikotilintarkastajien ammattitaitoa. Samoin tulee kyseenalaistaa uudistus, jossa pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta aiotaan luopua. Tämä voisi lisätä väärinkäytöksiä, sillä pienissä yrityksissä tehdään enemmän väärinkäytöksiä tai niistä on jääty paremmin kiinni. Tilintarkastajalla on selvä rooli juuri näissä yrityksissä väärinkäytösten ehkäisemisessä. Rotaatiolla on hyvät ja huonot puolensa väärinkäytösten suhteen. Toisaalta se antaa uutta näkökulmaa tarkastukseen, mutta samalla se voi viedä hiljaista tietoa mennessään. Pian käyttöön astuva uusi suositus

240 määrittelee niin, että tilintarkastajan tulee ottaa tarkastuksessaan huomioon väärinkäytös.

LÄHTEET

Aho, T. & Vänskä, H. 1996. Toinen uudistettu painos. Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Alvesalo, A. 2004. Talousrikollisuus elinkeinoelämän näkökulmasta. Tilintarkastus-Revision 48/1. 16-24.

Comunale, C. L., Sexton, T. R. & Gara, S. C. 2003. The Auditors' client inquiry process. Managerial Auditing Journal 18/2. 128-133.

Dunn, J. 1996. Auditing Theory&Practice. Second edition. Eastbourne: Prentice Hall Europe.

Etelä-Saimaa. 2006. Lappeenrantalaismiljonääriä epäillään talousrikoksista. Etelä-Saimaa 121/93. 1.

Euroopan unionin virallinen lehti. 2003. Komissio 124/36. Saatavilla www-muodossa: http://europa.eu.int/eur-lex/pri/fi/oj/dat/2003/l_124/l_12420030520fi00360041.pdf
Viitattu 10.5.2006

Frank, K. E., Lowe D. J. & Smith, J. K. 2001. The expectation gap: perceptual differences between auditors, jurors and students. Managerial Auditing Journal 16/3. 145-149.

Fredriksson, A., et al. (Toim.) 2005. Uudistunut kirjanpitolaki. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Horsmanheimo, P. 2005. Julkisuusmylly ja tilintarkastajan salassapitovelvollisuus. Tilintarkastus-Revision 49/6. 8-18.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. Tilintarkastus Asiakkaan opas. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.

Jayalakshmy, A. Seetharaman, T. Wei, K. 2005. The changing role of the auditors. *Managerial Auditing Journal* 20/3.

Kauppa- ja Teollisuusministeriö. 2004. Tilintarkastuslakityöryhmä- yhteenveto saaduista lausunnoista. Elinkeino-osasto.

KHT-yhdistys. 2002. Tilintarkastus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

KHT-yhdistys. 2005. Tilintarkastusalan suositukset 2005. Helsinki: KHT-Media Oy.

Koponen, P. 2005. Talousrikokset, tilintarkastus ja rikosvastuu. *Tilintarkastus-Revision* 49/6. 19-25.

Leino, R. 2003. Tilinpitoon saatava yhteiset pelisäännöt. 8

Lohi, J. 2004. Uskottavuuden kiirastuli Mitä me tilintarkastajat voimme tehdä luottamuksen palauttamiseksi. *Tilintarkastus-Revision* 48/1. 8-14.

Moeller, R. R. 2004. Sarbanes-Oxley and the New Internal Auditing Rules. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Rajalahti, H. 2004. Tilit selviksi. *Talouselämä*. Talentum lehtiarkisto.

Riistama, V. 1994. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY-Kirjapainoyksikkö.

Riistama, V. 1995. Tilintarkastus. Toinen uudistettu painos. Porvoo: WSOY.

- Saarikivi, M-L. 2000. Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus. Porvoo: WSOY-Kirjapainoyksikkö.
- Saarinen, O. A. 2005a. Tilintarkastaja ja odotuskuilu. Tilintarkastus-Revision 49/3. 4-5.
- Saarinen, O. A. 2005b. Tilintarkastaja ja yhteiskuntavastuu. Saatavilla www-muodossa: www.tilintarkastuslehti.fi Viitattu 24.3.2006.
- Saarinen, O. A. 2005c. Tilintarkastusvelvollisuus vallinkauhassa. Tilintarkastus-Revision 49/6. 4-6.
- Simola, A-M. 2004. Tilintarkastajan riippumattomuus myös yritysjohdon asia. Saatavilla www-muodossa: <http://www.kht.fi/profiitti/artikkeli.html?newsid=249> Viitattu 28.3.2006.
- Vanasco, R. R. 1998. Fraud Auditing. Managerial Auditing Journal 13/1. 4-71.
- Virtanen, A. 2003. Luottamus, uskottavuus ja vastuu Hyvä tilintarkastustapa ja tilintarkastajan hiljainen tieto. Tilintarkastus-Revision 47/2. 29-32.
- Värjä, P. (Tilintarkastaja PriceWaterHouseCoopers Lappeenranta) Haastattelu 6.4.2006.
- Wolf, F. M., Tackett, J. A. & Claypool, G. A. 1999. Audit disaster futures: antidotes for the expectation gap?. Managerial Auditing Journal 14/9. 468-478.